

Оригинални научни рад
Primljen: 31. januara 2024.
Prihvaćen: 14. februara 2024.
УДК 811.134.2'373.72
811.163.41'373.72
10.46630/phm.16.2024.91

Маша З. Петровић Гујаничић¹

Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за хиспанистику
<https://orcid.org/0000-0002-0049-7008>

ПРОЦЕС ДЕСАУТОМАТИЗАЦИЈЕ ПАРЕМИЈА ПОСРЕДСТВОМ ЕКСТЕРНИХ МОДИФИКАЦИЈА У НОВИНСКОМ ДИСКУРСУ ШПАНСКОГ И СРПСКОГ ЈЕЗИКА²

Предмет анализе овог рада представљају паремије употребљене у канонском облику у новинском дискурсу шпанског и српског језика код којих се уочава процес десаутоматизације посредством тзв. екстерних модификација. Анализа је вршена на корпусу који обухвата 292 различите паремије у шпанском језику и 330 различитих паремија у српском језику. Све паремије ексцерпирани су из дигиталних издања и са информативних портала на територији Шпаније и Србије, а коришћене публикације обухватају период од 2001. до 2020. године. Анализом је уочено да код екстерних модификација истовремено долази до активације глобалног значења паремије и независног, дословног значења једног или више конституената који улазе у њен састав и обратно. Наведене прагматичке трансформације могу се проценити само уколико се анализирају у оквиру конкретног контекста у коме су употребљене. У датој паремиолошкој игри између дословног и пренесеног значења не долази готово ни до каквих промена у самом облику паремиолошке формуле, већ се те промене огледају искључиво у њеном садржају који заправо служи као основа за ову језичку игру. Наведена врста модификација се у новинским текстовима најчешће среће у форми где аутор новинског текста најпре употребљава одређену паремију у њеном канонском облику, а непосредно потом следи и понављање једног или више елемената који улазе у њен састав, било да се дати елемент(и) понавља(ју) у идентичном или у нешто измењеном облику.

Кључне речи: паремија, десаутоматизација, модификација, новински дискурс, шпански, српски

Увод

Бавећи се модификацијама фразеолошких јединица уопште узев, па самим тим и паремија, многи лингвисти покушали су да на што прегледнији начин класификују све врсте уочених модификација. Највећи број аутора пре свега прави дистинкцију између унутрашњих, тј. интерних (*modificaciones internas*) и спољашњих, тј. екстерних модификација

¹masa.gujanic@filum.kg.ac.rs

² Рад је представљен на конференцији *Језик, књижевност, процес 2023.*, одржаној на Филозофском факултету Универзитета у Нишу.

(*modificaciones externas*) (KORPAS PASTOR 1996; KORPAS PASTOR & MENA MARTINES 2003; BARANI 2012; BARANI 2014).

У коауторском раду, Корпас Пастор (*Corpas Pastor*) и Мена Мартинес (*Mena Martínez*) (2003) делимично мењају терминологију и класификацију коју је поставила Корпас Пастор, те сада говоре о 1) формалним модификацијама (*modificaciones formales*) и 2) семантичко-контекстуалним и прагматичким модификацијама (*modificaciones semántico-contextuales y pragmáticas*) (KORPAS PASTOR & MENA MARTINES 2003: 192).

И Барани (*Barani*) у оквиру своје тезе и каснијих радова пре свега прави поделу на *интерне* и *екстерне модификације*, с тим да она наглашава да у оквиру интерних модификација треба даље направити разлику између простих интерних модификација (*modificación interna simple*) (BARANI 2014: 177-178) и сложених интерних модификација (*modificación interna compleja*) (BARANI 2012: 101).

Ненкова (*Nenkova*) (2016) се служи нешто другачијом терминологијом, те пре свега прави разлику између формалних модификација (*modificaciones formales*), екстерних модификација (*modificaciones externas*) и комбинованих модификација (*modificaciones mixtas*). У оквиру прве групе даље разликује модификације посредством замене лексема (синонимима, антропонимима, топонимима, итд.), модификације посредством додавања лексема, граматичке модификације и модификације посредством редукције лексема, док у оквиру друге групе разликује двојаку интерпретацију значења фразеолошке јединице, дословну интерпретацију значења и уланчавање два или више фразеологизама.

Анализирајући модификације фразема у новинским насловима ексцерпираних из десет хрватских дневних и недељних новина, Паризоска (2007) као основне типове модификација издваја замену елемената, додавање елемената, изостављање елемената, морфосинтаксичке промене, мешање промена и потпуну структурну промену. Као посебну врсту модификација наводи оне модификације код којих не долази ни до какве промене у лексичко-семантичкој структури устаљене конструкције, већ се она употребљава у канонском облику, али се поново актуелизују лексичка значења конституената (PARIZOSKA 2007: 174-175).

И Петровић (1982 и 1989) се дотиче неких од типова модификација фразема у новинском дискурсу, и то говорећи о поступцима иновирања фразеолошких јединица. Као неке од механизма иновирања наводи нам варијације лексичког састава, варијације граматичких обележја и варијације контекста (PETROVIĆ 1989: 117).

Други аутори са наших простора модификацијама паремија приступају на нешто другачији начин, тј. углавном их класификују на основу језичких нивоа на којима се запажају, па тако Матулина на корпусу који чине паремије ексцерпираних из хрватског и немачког телевизијског програма евидентира пет врста модификација, а то су: 1) *синтаксичке*, 2) *шекстијалне*, 3) *лексичке*, 4) *морфолошке* и 5) *фонолошке*, наглашавајући да се наведени типови модификација међусобно не искључују, те да нису ретки они случајеви у којима се истовремено врши више типова модификација истовремено (MATULINA 2005: 69).

Молнар и Видаковић Ердељић у највећој мери преузимају класификацију типова модификација од Матулине вршећи анализу на корпусу који се састоји од паремија ексцерпираних из хрватских и енглеских писаних медија, па тако наведене ауторке разликују: 1) *синтаксичке*, 2) *лексичке*, 3) *морфолошке* и 4) *фонолошке* модификације, у оквиру којих даље издвајају више подврста (MOLNAR & VIDAKOVIĆ ERDELJIĆ 2009: 48).

Павић Пинтарић је на корпусу фразема у хрватском и немачком језику моде као два главна типа модификација издвојила 1) *формалне* (модификације структуре фразема) и 2) *семантичке модификације* (модификације значења фразема) издвајајући даље три подтипа на основу комбинације ове две врсте модификација: *формална модификација без семантичке*, *формална модификација са семантичком* и *семантичка модификација без формалне* (PAVIĆ PINTARIĆ 2009: 61-63). Наведена ауторка до истог закључка долази и анализом употребе пословица у хрватским блоговима, будући да се и блогови сматрају једном врстом новинарства, те се могу подвести под новински дискурс (PAVIĆ PINTARIĆ 2009a).

У српској литератури, свега је неколико радова на ову тему (PASTOR KIČI 2013; PAVLOVIĆ 2016; PETROVIĆ GUJANIČIĆ 2022) који су се дотакли различитих врста модификација фразеолошких јединица и на тај начин отворили нова поглавља и нова питања на која тек треба да се дају одговори. Будући да у релевантној литератури доминирају истраживања која се тичу интерних модификација паремиолошких формула, определили смо се да предмет овог рада буду паремије код којих до процеса модификовања долази посредством екстерних модификација.

Анализа је вршена на корпусу који обухвата 292 различите паремије у шпанском језику (од којих је њих 86 употребљено у оригиналном, док је преосталих 206 паремија регистровано у модификованом облику) и 330 различитих паремија у српском језику (107 регистрованих у оригиналном, а 223 у модификованом облику). Примери су ексцерпирани из дигиталних издања новина и са информативних портала на територији Шпаније и Србије. Публикације обухватају период од 2001. до 2020. године. Новински чланци ишчитавани су методом случајног одабира, те су и теме којима се баве ти чланци најразличитије (политика, друштво, економија, спорт, породица, здравље, итд.). Након детекције саме паремиолошке формуле у новинском тексту, примери су разврстани на паремије употребљене у оригиналном и паремије употребљене у модификованом облику. За потребе овог истраживања, накнадно је вршена селекција оних паремија употребљених у канонском облику код којих су уочене екстерне модификације, тј. непосредно понављање једног или више елемената из оригиналног облика паремије у њеном буквалном значењу (код оних паремија чије је значење пренесено) и обратно (код оних паремија чије је значење буквално).

Екстерне модификације

Под екстерним модификацијама подразумевају се све оне модификације које не утичу директно на формалну структуру устаљене конструкције, већ доводе до промене њеног семантичког садржаја (KORPAS PASTOR 1996: 236). Ове врсте модификација називају се још и семантичко-контекстуалним и прагматичким трансформацијама, а могу се проценити само уколико се анализирају у оквиру конкретног контекста у коме су употребљене (KORPAS PASTOR & MENA MARTINES 2003: 196-197). Управо оне фразеолошке јединице које се могу тумачити двојачко, тј. оне које имају и дословно и пренесено значење (PAVIĆ PINTARIĆ 2009a) су те које дозвољавају поновно дословно тумачење елемената који улазе у њихов састав (KORPAS PASTOR 1996: 236). Наиме, применом ове врсте модификација истовремено долази до активације и целокупног значења фразеолошке једи-

нице и дословног значења неког или свих конституената који улазе у њен састав (KORPAS PASTOR 1996: 236).

Ненкова у оквиру екстерних модификација разликује три подврсте, а то су: 1) двојака интерпретација значења фразеолошке јединице; 2) дословна интерпретација значења фразеолошке јединице и 3) уланчавање две или више фразеолошких јединица³ (NENKOVA 2016: 73-84).

Како нам наводи Корпас Пастор, реч је о процесу у оквиру кога се поред активације глобалног значења фразеолошке јединице, у нашем случају паремиолошке формуле, истовремено активира и независно, дословно значење једног или више елемената који улазе у њен састав (KORPAS PASTOR 1996: 236). Понављањем одређеног истог елемента у непосредном лингвистичком контексту, поред фигуративног значења компоненте паремије читалац изненада бива приморан да активира и њено дословно значење (BARANI 2012: 107). У таквој фразеолошкој игри између дословног и пренесеног значења не долази готово ни до каквих промена у самом облику фразеолошке јединице, већ се те промене огледају искључиво у њеном садржају који заправо служи као ослонац за ову језичку игру (NENKOVA 2016: 74).

Анализа корпуса

Анализом нашег корпуса установљено је да су екстерне модификације мање фреквентне у односу на интерне модификације, о чему сведочи и наведени податак о броју паремија регистрованих у канонском облику у односу на оне регистроване у нешто измењеном облику. Такође је уочено да је препознавање ових паремија као модификованих знатно отежано чињеницом да се оне заправо употребљавају у канонском облику. Сви забележени примери код којих су уочене екстерне модификације одговарају оној подврсти модификација коју Корпас Пастор назива *истицање одједињеног значења*, док Ненкова то назива *двојаким интерпретацијом значења фразеолошке јединице*.

Ова врста модификација се у новинским текстовима најчешће среће у форми где аутор новинског текста прво употребљава одређену паремију у њеном канонском облику, а непосредно потом следи и понављање неког од елемената који улазе у њен састав, било да се дати елемент понавља у идентичном или у делимично сличном облику што потврђују и примери регистровани у нашим корпусима:

(1) Да, тако је најлакше. **И вук је сит, и овце су на броју**. И стално постају све веће овце.⁴

3 Под овом врстом модификација Ненкова подразумева уланчавање два или више фразеологизама код којих не долази до формалних промена на нивоу саме структуре, већ заправо долази до поигравања између њихових значења, а што као резултат даје оштроумну фразеолошку игру. Ауторка нам наводи пример из свог корпуса “*Todo por la patria. O por la cara.*” где је први фразеологизам **Todo por la patria** (срп. „Све за отаџбину”) војни поклич, док је други фразеологизам **por la cara** (досл. ‘за лице’) израз чије би значење било ‘бесплатно, без заслуге, без напора’. У датом контексту, аутор се поиграва са наведеним фразеолошким јединицама како би на тај начин изразио ироничан став који има према теми о којој говори (NENKOVA 2016: 83-84). Иако је у нашем корпусу регистровано неколико примера употребе две или више паремија непосредно једне за другом, њих не укључујемо у анализу будући да њихово уланчавање не одговара уланчавању о коме говори Ненкова.

4 Сви примери коришћени у раду преузети су у оригиналном облику (без измене евентуалних словних, интерпункцијских и других грешака). Једина измена тиче се истицања самих паремија масним

(Политика, 17/08/09)

У наведеном примеру аутор се за потребе свог чланка користи пословицом **И вук сит, и овце на броју** чије би значење у српском језику било ‘сви су задовољни, свима је по вољи’ и управо је то оно значење које се прво активира код читалаца приликом читања датог текста, све до оног тренутка док у продужетку не наиђу поново на именицу ‘овце’ коју сада морају да тумаче као изоловану лексему чије би пренесено значење у српском језику било ‘глупа, поводљива особа којом је лако манипулисати’.

(2) У Јагодини се наине увек поштовала хијерархија и **знало се ко вози трактор, а ко отвара капију**. Једино су касно спознали шта мора да се сипа у трактор да би уопште кренуо. (Н1нфо, 15/12/17)

Други наведени пример илуструје нам употребу народне изреке **Зна се ко вози трактор, а ко отвара капију** која је карактеристична за говорни језик и која у српском језику има неколико различитих варијанти са конструкцијом ‘зна се ко [...], а ко [...]’ (**Зна се ко држи висак, а ко меша малтер, Зна се ко коси, а ко воду носи, Зна се ко купи шљиве, а ко пече ракију, Зна се ко свира, а ко игра**). Глобално значење ове паремије које се прво активира код читалаца који познају ову изреку је неопходност поштовања хијерархије, али када читаоци наставе са читањем датог текста и када поново наиђу на именицу ‘трактор’ бирају приморани да је дословно интерпретирају што заправо и јесте био циљ аутора новинског чланка.

(3) Каже народна: **седи криво, збори право!** Један човек (читајте, Гојко Качар) како год да седи вечито ће износити истину и само истину. (Новости, 22/08/15)

Глобално значење паремије **Седи криво, збори право** која је употребљена у овом новинском тексту је ‘увек треба рећи истину ма колико нам она не одговарала’ и оно се код читалаца активира аутоматски уколико ова паремија чини део њихове паремиолошке компетенције. Међутим, непосредно понављање једног од њених конституената, а то је у овом случају глагол ‘седети’, код читалаца сада паралелно активира и дословно значење наведеног глагола који означава да се особа налази у седећем положају.

(5) „**Боље врабац у руци него голуб на грани**” стара народна пословица прети да се, нажалост, претвори у непотврђену легенду пошто још актуелног симбола Београда све мање има и на грани. Где су нестали врапци? (Блиц, 02/12/18)

У наведеном примеру након паремије **Боље врабац у руци него голуб на грани** која је употребљена у оригиналном облику аутор чланка понавља чак два елемента која улазе у њен састав (‘грانا’ и ‘врапци’) и то у две различите реченице. Након што се по читању оригиналне паремије чије је значење ‘човек треба да се задовољи оним што има, ма колико му се то у датом тренутку чинило малим’ код читалаца активира њено глобално значење, недуго потом долази и до активације дословног значења поновљених елемената и слика која је сада ствара у глави читалаца нема више пренесено, већ буквално значење, тј. читаоци сада заиста замишљају врапце којих има све мање на гранама.

(6) **A falta de pan...**

Buenas son tortas, nos dice el refrán. Y las tortas eran el pan ácimo, pan sin levadura, словима и подвлачења елемен(а)та који се понавља(ју).

pan de pobres o de judíos, porque es pan que no ha fermentado y no ha subido, es plano, es una torta que se come en casas que amasan sin levadura o que carecen de horno para hacer el pan. [...]

Porque ahora se trata, ya que seguimos con los refranes, de ver si **el horno está para bollos** y si tendrá la temperatura suficiente. (Кад нема хлеба... Добра је и проја, вели пословица. А проја је била бесквасни хлеб, хлеб без квасца, хлеб сиромашних или Јевреја, јер је то хлеб који није ускисао и који није нарастао, који је пљоснат, то је проја која се једе у кућама у којима се меси без квасца или у којима немају рерну за печење хлеба. [...]. Јер, сада треба видети, када смо већ код пословица, да ли смо припремили рерну за земичке и да ли је постигла довољну температуру.) (La Vanguardia, 04/04/17)

Наведени пример из нашег корпуса шпанског језика илуструје нам употребу две различите паремије у једном истом новинском тексту где први пут поред активације глобалног значења читаве паремије долази и до активације дословног значења одређених елемената који улазе у њен састав, посредством њиховог непосредног понављања у контексту, док други пут превагу односи активација дословног значења читаве паремије, будући да у тренутку када наилазимо на њу већ познајемо шири контекст. Паремија **A falta de pan buenas son tortas** (досл. 'У недостатку хлеба, добра је и проја'; срп. „Кад нема кише, добар је и град”, „Кад нема младе, добра је и баба”, „Кад нема попа, добар је и црквењак”) којом се изражава да човек треба да се задовољи оним што има, у датом тексту се дели на два дела и то на начин да њен први део **A falta de pan** заправо чини наслов текста, док се другим делом **buenas son tortas** започиње сам текст. Будући да се аутор текста одмах на почетку служи наведеном паремијом, те да не познајемо шири контекст текста, код читалаца се аутоматски активира њено пренесено значење. У продужетку се, потом, у више наврата понављају лексеме *pan* („хлеб”) и *torta* („проја”), сада у њиховом основном значењу будући да се комбинују са лексемама *levadura* („квасац”), *horno* („рерна”), *subir* („надоћи”), *amasar* („месити”) са којима стоје у уској вези, те се сада код читалаца истовремено активира и дословно значење читаве паремије које, како наилазимо на понављање датих лексема изнова и изнова, додатно бива потврђено.

Са друге стране, активирање пренесеног значења друге паремије **No está el horno para bollos** (досл. 'Није рерна за земичке'; срп. „није згодан тренутак”) у највећој мери бива блокирано чињеницом да у тренутку када наилазимо на наведену паремију у тексту већ смо упознати са ширим контекстом у који се дати текст ситуира. Притом смо у првом делу текста већ имали употребљену лексему која улази у састав ове паремије, а то је лексема *horno* („рерна”) која је тада била употребљена у њеном основном значењу, те се и сада код читалаца управо такво значење активира на нивоу читаве паремије. Све то бива додатно потврђено употребом лексеме *temperatura* („температура”) на коју наилазимо у продужетку текста, те се сада значење читаве паремије може интерпретирати као да рерна није постигла довољну температуру како бисмо у њу могли да ставимо да печемо земичке. У истом овом тексту забележено је још неколико устаљених конструкција које у свом саставу садрже лексеме *hacer* и *costar* (*costar la torta un pan* и *salir la torta por un pan* („платити нешто више него што вреди”), *hacer un pan como unas tortas* („покварити, упропастити нешто”), али будући да није реч о паремијама већ о фраземима нећемо се детаљније бавити

ЊИХОВОМ АНАЛИЗОМ.

(7) „**После мене – потоп**”, зна да каже премијер Вучић од када је дошао на власт, па су већ након два месеца мандата његове хиљадугодишње Владе, Србију задесиле хиљадугодишње воде, зване поплаве, познатије као потоп. (Н1инфо, 29/01/16)

Наведени пример илуструје нам употребу славног цитата **После мене – потоп** који се приписује Лују XIV, а чије би се значење могло резимирати као ‘кад мене/нас не буде, може све да пропадне’. У датом новинском чланку аутор текст започиње управо овим цитатом који већина читалаца одмах препознаје као устаљену конструкцију пренесеног значења, те је управо то значење оно које се код читалаца прво и активира. Настављајући даље са читањем и наилазећи пре свега на лексеме ‘вода’ и ‘поплаве’ које су уско повезане са лексемом ‘потоп’, читаоци схватају да је у датом контексту паремија употребљена у буквалном значењу, те се сада у њиховом уму активира и дословно значење, будући да је намера аутора новинског текста и била да укаже на елементарну непогоду, тј. поплаве које су задесиле Србију 2014. године. Све то додатно бива потврђено када аутор текста сада дословно понавља лексему ‘потоп’ која је један од конституената који улазе у састав канонског облика дате паремије.

(8) **La letra con sangre entra**. Sí. Sobre todo, la letra tatuada, la letra en la que uno debe dejarse la piel para que los demás puedan leerla. Para que puedan leer la piel y puedan leer la letra. (Слово с крвљу улази. Да. Пре свега урезано слово, слово за које човек треба да да своју кожу како би други могли да га прочитају. Да би могли да прочитају кожу и да би могли да прочитају слово.) (АВС, 06/09/09)

У наредном примеру имамо новински текст који аутор започиње употребом паремије **La letra con sangre entra** (досл. ‘Слово са крвљу улази’; срп. „Без муке нема науке”), у њеном канонском облику, коју читалац пре свега препознаје као устаљену језичку конструкцију, те је и значење које се код њега прво активира оно глобално, пренесено значење да без муке нема науке. Настављајући са читањем и наилазећи изнова и изнова на лексему *letra* („слово”), али сада у њеном основном значењу, читалац схвата да се аутор текста играва са значењем паремије и да је у датом контексту употребљава у буквалном значењу, те се и код читалаца оно активира као такво. Активација дословног значења додатно бива интензивирана употребом лексеме ‘слово’ чак три пута непосредно након паремије чији је конституент, а све то у тексту који се бави темом тетовирања, тј. урезивања слова у људску кожу.

Поред примера у којима се након употребе паремије у канонском облику понавља и неки од њених конституената у идентичном облику, обиље је примера у нашем корпусу у којима тај поновљени елемент са оригиналним дели само делимичан однос, било да је нпр. реч о простим речима и сложеницама које деле исти корен или о речима које такође имају исти корен, али припадају различитим језичким категоријама:

(9) Стара народна пословица гласи: ‘**по јутру се дан познаје**’, тако да ћете можда свој рецепт за успех наћи управо у јутарњим навикама. (Блиц, 10/11/19)

Тако у наведеном примеру поновљени конституент са оним оригиналним дели парцијални однос (‘јутро’ и ‘јутарњи’), али то свакако не спречава читаоце да уоче поигра-

вање аутора чланка са датом паремијом и њеним потенцијалом да се двојачко интерпретира у контексту. Аутор употребом оригиналне паремије **По јутру се дан познаје** којој одговара значење ‘како нешто започне, тако ће и да се одвија’ и понављањем једног њеног елемента код читалаца симултано активира и глобално значење паремије и дословно значење поновљеног конституента. Самим тим, и читава паремија сада добија значење ‘како нам започне јутро, такав ће нам бити цео дан’.

(10) **Јутро је паметније од вечери**, мада је тешко утврдити да ли је Драган Ј. Вучићевић паметнији у јутарњем или у вечерњем програму Телевизије Пинк. (Н1инфо, 27/10/15)

Нешто слично региструјемо и у примеру где пре свега имамо употребљену паремију у њеном канонском облику **Јутро је паметније од вечери** чије значење би било ‘неке одлуке не треба доносити на пречац, треба пустити да прође одређено време, добро размислити, па тек потом донети одређену одлуку’ и то је прва интерпретација коју читаоци активирају када се сусретну са овом паремијом у тексту. Међутим, непосредно након њеног оригиналног облика, аутор новинског чланка поново употребљава чак три њена конституента од којих је у идентичном облику употребљен компаратив ‘паметнији’, док су придеви ‘јутарњи’ и ‘вечерњи’ изведени од именица ‘јутро’ и ‘вече’ из оригиналног облика паремије, а све то, потпомогнуто контекстом, наводи читаоце да дату паремију сада интерпретирају и дословно. На крају се закључује да читава паремија у датом контексту може бити интерпретирана у буквалном смислу, будући да се њоме иронично указује да је за одређену особу о којој се говори у тексту тешко утврдити да ли је паметнија ујутро или увече.

(11) То је заправо одличан рецепт за већину српских медија који су од неколико пијаних дрвосеча аматера са првомајског уранка направили најважнији медијски случај у југоисточној Европи, јер **од дрвећа се шума не види**, а од дрвећа се не види ни Херцеговачка улица. Иако тамо нема дрвећа. Нема додуше ни кућа. (Н1инфо, 04/05/18)

У наведеном примеру и пре и након оригиналне паремије **Од дрвећа се шума не види** (‘од ситних, мање битних детаља не можемо да сагледамо већи проблем’) имамо употребљен неки од елемената који улазе у њен састав, с тим да је разлика што сада елемент који претходи паремији није идентичан оном из паремије, али стоји у директној вези са њим будући да деле исти корен речи, тј. да припадају истој лексичкој породици (‘дрвосеча’ и ‘дрвеће’). То што пре навођења саме паремије имамо изолован један од њених конституената у свом дословном значењу, код читалаца приликом читања дате паремије аутоматски активира и дословно значење читаве паремије, те сада дату паремију аутор текста иронично користи како би оправдао пијане младиће који су током првомајског уранка морали да посеку одређена стабла јер се од њих није видела шума. Даље у тексту аутор нам имплицитно ставља до знања да је дрвеће разлог и једне друге деструктивне радње која се одиграла у наведеној улици, иако одмах потом наглашава да у тој улици нема дрвећа, што читаоце поново враћа на активирање глобалног, пренесеног значења паремије: бавећи се неким баналностима, не уочавамо главни проблем, а то је нелегално рушење објеката у Херцеговачкој улици.

(12) – **Ово је мали корак за мене, али велики за човечанство** – рекао је Бакир

Изетбеговић када је закорачио у Кнез, окружен раздраганим Београђанима. (Н1инфо, 24/07/15)

У датом примеру имамо употребљену познату реченицу коју је изговорио Нил Армстронг у облику који бисмо могли сматрати оригиналним (уместо ‘човека’ имамо ‘мене’), а која говори о величини подухвата слетања првог човека на Месец **Ово је мали корак за човека, али велики за човечанство**. Међутим, употребљавајући непосредно потом глагол ‘закорачити’ који припада истој лексичкој породици као и именица ‘корак’, код читалаца се активира дословно значење ове речи, па и читаве паремије која се сада двојако тумачи. Са једне стране, пренесено значење читаве паремије нам указује на важност доласка Бакира Изетбеговића у Београд што представља битан чин за будућност односа Србије и Босне и Херцеговине, док нам буквално тумачење првог дела паремије открива да кораци које актер прави Кнез Михајловом улицом могу дословно да се схвате као мали кораци, те да нам укажу на његову бојазан да борави у Србији будући да постоје предрасуде о томе да су становници БиХ непожељни на тлу Србије, па је самим тим и њихов боравак овде несигуран.

У одређеном броју примера уочено је да након употребљене паремије у њеном изворном облику, непосредно потом имамо поновљену одређену реч која на неки начин може да се повеже са неким од елемената који улазе у састав паремије. Такав је следећи пример из нашег корпуса шпанског језика:

(13) **Las palabras se las lleva el viento**, dice el refrán, pero teóricamente no es así. El sonido no puede abandonar la Tierra, puesto que no se propaga en el vacío. (Ветар носи речи, каже пословица, али теоријски то није тако. Звук не може да напусти планету Земљу, будући да се не шири кроз ваздушни простор.) (El País, 15/09/16)

У претходном примеру аутор свој текст започиње управо паремијом **Las palabras se las lleva el viento** (досл. ‘Ветар носи речи’) која се користи да упозори на оне који не држе своју реч. Будући да се читаоци на самом почетку читања текста сусрећу са наведеном паремијом, а не познају шири контекст текста, код њих се несвесно активира разумевање паремије као устаљене конструкције пренесеног значења. Међутим, настављајући са читањем текста, читаоци уочавају одређену везу између лексема *palabra* („реч”) и *sonido* („звук”) будући да изговорена реч ствара одређени звук у простору, и у том тренутку схватају да је аутор паремију заправо употребио у дословном значењу, те се оно сада и код читалаца активира као такво.

Сличан однос између оригиналне паремије и једне од речи које јој следе проналазимо и у следећем примеру:

(14) Como dice el refrán, **todo depende del color del cristal con el que se mira**. Añade Juan Mayorga (Madrid, 1965) tras experimentarlo en sus propias carnes, que las gafas no solo influyen en la propia mirada, sino en el modo que te miran los demás. (Као што каже пословица, све зависи од боје стакла кроз које се посматра. Осетивши то на својој кожи, Хуан Мајорга (Мадрид, 1965) додаје да наочари не само да утичу на начин на који ми нешто видимо, већ и на начин на који нас други виде.) (El Mundo, 15/01/19)

И у овом примеру имамо текст који аутор започиње употребом паремије књижевног порекла **Todo depende del color del cristal con el que se mira** (досл. ‘Све зависи од боје

стакла кроз које се посматра) која говори о томе да не постоје универзалне истине, већ да све зависи од перспективе из које посматрамо ствари, па тако једну исту ствар две различите особе могу да посматрају на различит начин. У датом контексту, међутим, наведена паремија такође се може тумачити и дословно, будући да непосредно након њеног изворног облика аутор текста понавља глагол *mirar* („гледати”) и именицу *mirada* („поглед”) са којом наведени глагол дели корен речи, али такође наводи и реч *gafas* („наочари”) која стоји у уској вези са лексемом *crystal* („стакло”) из оригиналне паремије и управо та уска веза код читалаца истовремено буди и активацију њеног дословног значења, те се сада ова конструкција тумачи на начин да посматрање и тумачење света и ствари око нас, као и начина на који нас други посматрају, у великој мери зависе од боје стакала наших наочара.

(15) Gracias por venir. Aprendimos que con el **‘ојо пор ојо’** todo el mundo se queda ciego. (Хвала вам што сте дошли. Научили смо да водећи се оном „око за око”, цео свет ће постати слеп.) (El País, 02/07/12)

Још један од примера из нашег корпуса шпанског језика који нам илуструје првенствену активацију пренесеног значења је пример паремије **Ојо пор ојо** (срп. „Око за око”) која је овога пута регистрована у редукованом облику, будући да се изоставља њен други део **diente por diente** (срп. „зуб за зуб”) што се нашим корпусом показало као врло чест механизам модификовања дате паремије како у шпанском, тако и у српском језику. Непосредно по употреби наведене паремије, аутор текста употребљава лексему *ciego* („слеп”) која стоји у уској вези са лексемом *ojo* („око”) која улази у састав наведене паремије, и чија употреба код читалаца несвесно буди и активацију дословног значења ове паремије. Аутор оваквим поигравањем са значењима изражава читаоцима своје мишљење о томе да уколико се народ буде водио оном паролом ‘око за око’, дословно ћемо сви остати без очију, тј. цео свет ће постати слеп.

Интересантан је и пример из нашег корпуса српског језика у коме такође имамо истовремену активацију и пренесеног и дословног значења паремиолошке формуле, с тим да је сада разлика у томе да је значење целокупне паремије дословно, док је значење непосредно поновљене лексеме из њеног састава сада пренесено:

(16) Те је легендарни Њ. К. В. [...] постао активни учесник живота републиканске монархије познатије као Србија. На коју је вероватно мислио Ричард Трећи када је ономад викнуо „**Краљевство за коња!**” Само што је он нудио цело краљевство у замену за једног коња, док у Србији сваки коњ може да зајаше цело краљевство, па је отуд у светским оквирима та мала држава већ 26 година позната као идеално краљевство за сваког коња који победи на изборима. (Н1инфо, 18/03/16)

Наведени пример илуструје нам употребу славне реченице **Краљевство за коња** (која се према легенди приписује Ричарду Трећем и којом је он наводно понудио читаво краљевство за једног коња како би могао да настави да се бори у бици након што је остао без свог коња) у њеном дословном значењу које се код читалаца активира као такво, будући да се алудира на конкретан догађај од кога ова реченица и води порекло. Међутим, аутор текста се у продужетку поиграва са лексемама ‘краљевство’ и ‘коњ’ понављајући их неколико пута и стављајући их сада у други, актуелнији контекст и алудирајући на њихово пренесено значење: тако сада под лексемом ‘краљевство’ читаоци разумеју ‘држава’, док под лексемом ‘коњ’ разумеју ‘политичар’.

(17) Полиграф је постао најскупља српска реч, иако пола ових што су од јутарњег програма до „Лаку ноћ, децо” на телевизији причају само о полиграфу, гарантовано мисли да је то справа за мерење дужине ногу, пошто стара српска пословица каже: „**У лажи су кратке ноге**”. А познато је да мало политичара у нашој земљи има дуге ноге ко премијер Вучић, који је висок 195 центиметара, а дужина ногу му је бар 112 – само што неко стручно не објасни технику полиграфисања. (Н1инфо, 16/10/15)

Наведени пример је интересантан због чињенице да се у њему лексема ‘нога’ појављује и пре и после паремије **У лажи су кратке ноге** која такође у свом саставу има дату лексему. У тренутку када читалац наиђе на ову паремије у тексту, код њега би аутоматски требало да се активира њено пренесено значење будући да и сам аутор текста прецизно наводи да је у питању пословица, али то бива отежано будући да непосредно пре наведене паремије имамо употребљен у дословном значењу један од елемената који улазе у њен састав, те читаоци датој паремији уместо оригиналног значења ‘лаж се брзо открије’, приписују дословно значење ‘људи са кратким ногама су склонији лажима од људи са дугим ногама’, што додатно бива потврђено још једним понављањем исте лексеме и овога пута у њеном буквалном значењу.

Нешто слично проналазимо и у следећем примеру који чини део нашег корпуса у шпанском језику:

(18) El líder socialista tiró de ironía para criticar al PP tras salir a la luz las imágenes del presidente socialista con el narcotraficante Marcial Dorado. [...] «**Una foto vale más que mil palabras**» ha advertido Rubalcaba a Feijóo [...]. (Лидер социјалиста послужио се иронијом како би искритиковао Народну странку након изласка у јавност фотографија председника социјалиста са нарко дилером Марсијалом Дорадом [...] „Фотографија говори више од хиљаду речи”, упозорио је Рубалкаба Феихоа [...].) (ABC, 03/04/13)

Канонски облик паремије употребљене у овом новинском тексту је **Una imagen vale más que mil palabras** (срп. „Слика говори више од хиљаду речи”), али се често може наићи и на облик **Una foto vale más que mil palabras** (срп. „Фотографија говори више од хиљаду речи”), који се према нашем мишљењу може сматрати њеном варијантом будући да лексеме *imagen* („слика”) и *foto* („фотографија”) стоје у односу парцијалне синонимије. Будући да у наведеном примеру прво имамо објашњен шири контекст везано за тему о којој је реч и да нас аутор текста пре свега упознаје са чињеницом да су се у шпанској јавности појавиле компромитујуће фотографије једног од политичара са извесним нарко дилером, а да тек потом аутор текста употребљава наведену паремију, цитирајући једног од политичара који је актер у тексту, код читалаца се готово истовремено активира и њено фигуративно значење ‘најбољи начин да нешто докажемо је да то видимо’ (не мора бити искључиво на фотографији) као и њено дословно значење ‘приложене фотографије су најбољи доказ онога о чему се говори’.

Закључак

Предмет анализе овог рада представљале су паремије код којих до модификованја у новинском дискурсу долази посредством екстерних модификација које не утичу на

сам облик паремије, већ на њен семантички садржај. Анализа је вршена на лингвистичком пару шпански-српски, а сви примери ексцерпирани су из дигиталних издања новина и са информативних портала на територији Шпаније и Србије.

Анализом је уочено да су екстерне модификације мање фреквентне у односу на интерне, како у шпанском, тако и у српском језику. Будући да не долази ни до каквих промена у самом облику паремије, теже их је препознати као десаутоматизоване у односу на оне паремије код којих детектујемо интерне модификације. Најчешће се срећу у форми где аутор новинског текста најпре користи одређену паремију у њеном канонском облику, а потом у непосредном лингвистичком контексту понавља један или више елемената који улазе у састав оригиналног облика паремије (или пак стоје у уској вези са њим), с тим да се тада активира основно, дословно значење поновљеног елемента. Закључено је да је могућ и супротан процес, и то код оних паремија чије је значење дословно, те у таквим случајевима значење поновљеног елемента бива фигуративно, пренесено.

Такође је установљено да поигравањем аутора новинских текстовима са пренесеним значењем паремије као устаљене језичке конструкције и дословним значењем једног или више елемената који улазе у њен састав или који стоје у одређеном односу са неким од њених конститутивних елемената посредством алузије заправо долази до замене семантичких планова, те поред активације глобалног значења које се скоро увек прво активира код читалаца, готово истовремено долази и до активације дословног значења поновљеног елемента или више њих, што у извесној мери доводи и до тензије између ова два семантичка плана. Све то у највећој мери бива условљено ширим контекстом у коме је дошло до поигравања са значењима, те се само у оквиру датог контекста регистрована лингвистичка игра и може разумети.

Будући да је анализа вршена на два језика која не припадају истој језичкој породици, може се претпоставити да је реч о језичкој универзалији, али да би се дата хипотеза потврдила, неопходно је у анализу укључити још језика из блиских, али и даљих језичких породица.

Као разлог за прибегавање употреби ове врсте модификација од стране новинара може се издвојити жеља за постизањем различитих ефеката код читалаца (хумористичких, лудичких, саркастичких, апелативних, афективних, итд.), као и жеља за стилским обогаћивањем језичког израза.

Цитирана литература

- BARANI 2012: Barani, Nazia. *Aspectos de la utilización de las paremias en el diario 'El País': Hacia el desarrollo de materiales didácticos para la enseñanza del español a hablantes de persa.* izd. Salamanka: Universidad de Salamanca, 2012. (докторска дисертација)
- BARANI 2014: Barani, Nazia. "La modificación gramatical de las paremias más frecuentes en el periódico 'El País'" U: *Paremia*, ur. Julia Sevilla Muñoz, no. 23, 2014, str. 175-186.
- KORPAS PASTOR 1996: Corpas Pastor, Gloria. *Manual de fraseología española.* izd. Madrid: Editorial Gredos, 1996.
- KORPAS PASTOR & MENA MARTINES 2003: Corpas Pastor, Gloria & Mena Martínez, Florentina. "Aproximación a la variabilidad fraseológica de las lenguas alemana, inglesa y española" U: *Estudios de lingüística*, 2003, 181-202.

- MATULINA 2005: Matulina, Željka. „Paremija u hrvatskom i nemačkom televizijskom programu” U: *Fluminensia*, god. 17, no. 2, 2005, 67-84.
- MOLNAR & VIDAKOVIĆ ERDELJIĆ 2009: Molnar, Draženka & Vidaković Erdeljić, Dubravka. „Paremija u pisanoj javnoj komunikaciji u hrvatskome i engleskome jeziku” U: *Jezikoslovlje*, vol. 10, no. 1-2, 2009, 45-58.
- NENKOVA 2016: Nénkova, Veselka. *La manipulación creativa de las unidades fraseológicas en el lenguaje literario, periodístico y publicitario*. izd. Plovdiv: Editorial Universitaria “Paisiy Hilendarski”, 2016.
- PARIZOSKA 2007: Parizoska, Jelena. „Pragmatički aspekti modifikacija frazema u novinskim naslovima” U: *Slovenska frazeologija i pragmatika*, ur. Verica Zorić, 2007, 173-177.
- PASTOR KIČI 2013: Pastor Kiči, Marija. „Antiposlovice na mađarskim i srpskim internet stranicama” U: *Susret kultura*, ur. Ivana Živančević Sekeruš, knjiga 2, 2013, 839-848.
- PAVIĆ PINTARIĆ 2009: Pavić Pintarić, Anita. „Modifikacije frazema u hrvatskom i njemačkom jeziku mode” U: *Jezikoslovlje*, vol. 10, no. 1, 2009, 59-72.
- PAVIĆ PINTARIĆ 2009a: Pavić Pintarić, Anita. „Upotreba poslovice u hrvatskim blogovima” U: *Lingvistika javne komunikacije: sociokulturni, pragmatički i stilistički aspekti*, ur. Mario Brdar, Marija Omazić, Branimir Belaj & Branko Kuna, 2009, 281-290.
- PAVLOVIĆ 2016: Pavlović, Vladan. „Anti-proverbs in English and Serbian” U: *Facta universitatis - series: Linguistics and Literature*, vol. 14, no. 2, 2016, 129-136.
- PETROVIĆ 1982: Petrović, Vladislava. „Neki tipovi transformacija frazeoloških izraza u jeziku novina” U: *Zbornik za filologiju i lingvistiku*, XXV/2, 1982, 103-111. [orig.] Петровић, Владислава. „Неки типови трансформација фразеолошких израза у језику новина” У: *Зборник за филологију и лингвистику*, XXV/2, 1982, 103-111.
- PETROVIĆ 1989: Petrović, Vladislava. *Novinska frazeologija*, izd. Novi Sad: Književna zajednica Novog Sada, 1989. [orig.] Петровић, Владислава. *Новинска фразеологија*, изд. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1989.
- PETROVIĆ GUJANIČIĆ 2022: Petrović Gujaničić, Maša. „Modifikovanje paremija posredstvom mehanizma zamene elemenata u novinskom diskursu španskog i srpskog jezika” U: *Jezici i kulture u vremenu i prostoru*, ur. Snežana Gudurić, Jasmina Dražić & Marija Stefanović, 2022, 127-136. [orig.] Петровић Гујаничић, Маша. „Модификовање паремија посредством механизма замене елемената у новинском дискурсу шпанског и српског језика” У: *Језици и културе у времену и простору*, ур. Снежана Гудурић, Јасмина Дражић & Марија Стефановић, 2022, 127-136.

Maša Z. Petrović Gujaničić

THE PROCESS OF DEAUTOMATIZATION OF PAREMIES BY MEANS OF
EXTERNAL MODIFICATIONS IN THE JOURNALISTIC DISCOURSE OF SPANISH AND
SERBIAN

Summary

The object of analysis in this paper are the proverbs used in their canonical form in the journalistic discourse of Spanish and Serbian, in which the process of deautomatization by means of so-called external modifications is detected. The analysis has been made on a corpus of a total of 292 Spanish and 330 Serbian paroemias. All the proverbs come from Spanish and Serbian digital editions and news portals in the period from 2001 to 2020. The analysis shows that in the case of external modifications the overall meaning of the proverbs and the independent, literal meaning of one or more constituents that are part of the paroemia are activated at the same time and vice versa. Such pragmatic modifications can only be detected if they are analyzed within the concrete context in which they are used. In this paremiological interplay between literal and figurative meaning, there is no change in the actual form of the paremiological formula, but the changes are reflected exclusively in its content, which at the same time serves as the basis for this linguistic interplay. This type of modification in journalistic texts usually occurs when the author of the text first uses a particular proverb in its canonical form followed immediately by the repetition of one or more components of the unit, whether these components are identical or modified.

Key words: paroemia, deautomatization, modification, journalistic discourse, Spanish, Serbian